

PAAUGLIŲ EMOCINIŲ IR ELGESIO SUNKUMŲ SĄSAJOS IR POKYČIAI PER TREJUS METUS: AMŽIAUS IR LYTIES YPATUMAI

Oksana Malinauskienė

Asistentė
Vilniaus pedagoginis universitetas
Psichologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. 275 10 87
El. paštas: oxana_ma@inbox.ru

Rita Žukauskienė

Socialinių mokslų daktarė
Mykolo Romerio universiteto
Psichologijos katedros profesorė
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Tel. 274 06 09
El. paštas: rzukausk@mrni.lt

Naudojant tęstinio tyrimo duomenis straipsnyje analizuojama, kaip susiję tarpusavyje skirtingų amžiaus grupių paauglių emociniai ir elgesio sunkumai, kaip šie sunkumai kinta per trejus metus ir kaip šios raidos tendencijos susijusios su paauglio lytimi.

Tęstiniame tyrime dalyvavo 14–16 metų paaugliai (N = 317). Emociniams ir elgesio sunkumams nustatyti buvo naudojamas YSR 11/18 (Achenbach, 1991) klausimynas.

Rezultatai rodo, kad paauglių emociniai ir elgesio sunkumai yra tarpusavyje susiję. Aptiktos visų trijų amžiaus grupių paauglių nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo bei agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio įverčių sąsajos. Paaiškėjo, kad emociniai ir elgesio sunkumai, išskyrus užsisklendimą ir delinkventinį elgesį, bėgant laikui nesikeičia, tik jų stiprumas kinta. Taip pat nustatyta, kad visų amžiaus grupių merginos pasižymi aukštesniais nerimastingumo / depresiškumo bei somatinių skundų įverčiais nei vaikinai, o vaikinai pasižymi aukštesniais delinkventinio elgesio įverčiais nei merginos. Tačiau nei merginoms, nei vaikinams šie sunkumai per trejus metus nekinta.

Pagrindiniai žodžiai: paaugliai, emociniai ir elgesio sunkumai, YSR.

Per pastaruosius du dešimtmečius pagausėjo darbų, skirtų paauglių patiriamies sunkumams nagrinėti¹. Nustatyta, kad paauglystėje, esant

daugeliui biologinių, socialinių ir psichologinių pokyčių, padidėja pavojus patirti emocinius ir elgesio sunkumus (Compas et al., 1997). Šie sunkumai gali kliudyti paauglių gebėjimui veiksmingai atlikti tam tarpsniui svarbias užduotis ir sukelti neigiamų padarinių tiek fizinei, tiek psichologinei savijautai. Be to, daugelis atliktų tęsinių tyrimų rodo, kad paauglių emocinių ir elgesio sunkumų rodikliai per pastaruosius dešimt

¹ Vaikų ir paauglių sunkumai skirstomi į dvi dideles grupes: emocinius ir elgesio. Prie emocinių sunkumų grupės (internalių sunkumų) priskiriama nerimastingumas / depresiškumas, užsisklendimas, somatiniai skundai. Elgesio (eksternalių) sunkumų grupę sudaro agresyvus elgesys ir delinkventinis elgesys (Achenbach, 1991).

metų padidėjo (pvz., Achenbach and Howell, 1993). Lietuvoje nėra daug darbų, kuriuose tikslingai būtų nagrinėjami paauglių emociniai bei elgesio sunkumai. Galima išskirti R. Žukauskienės ir bendraautorių 2004 m. atliktą tęstinį tyrimą, kuriame šie sunkumai analizuojami surinkus informaciją iš dviejų šaltinių (YSR 11/18 ir CBCL 4/18). Dažniausiai panašaus pobūdžio darbuose tiriamieji atstovauja klinikinei imčiai (pvz., Ribakovienė, 2002), o minėti sunkumai nagrinėjami pasitelkus skerspjūvio tyrimo strategiją (pvz., Sondaitė ir Žukauskienė, 2004). Todėl emocinių ir elgesio sunkumų paauglystėje nustatymas ir įvertinimas, naudojant tęstinio tyrimo strategiją, yra svarbus tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu.

Daugelyje tyrimų aptinkamas elgesio ir emocinių sunkumų ryšys. Pavyzdžiui, darant tęstinį tyrimą paaiškėjo, kad depresijos simptomai stipriai susiję su delinkventiniu elgesiu tiek paauglių vaikinų, tiek merginų imtyse (Wiesner and Kim, 2006). Kitais tyrimais (Fergusson and Horwood, 1993) nustatyti stiprūs elgesio sutrikimų / opozicinio elgesio ir dėmesio trūkumo ryšiai ($r = 0,80-0,85$) ir silpnesni elgesio problemų ir nerimo bei užsisklendimo ryšiai ($r = 0,30$). Tačiau daugelyje tyrimų apsiribojama sąsajų analize vienoje amžiaus grupėje, nelyginant tarpusavyje elgesio ir emocinių problemų ryšių skirtingose amžiaus grupėse.

Nemaža tyrimų yra skirta paauglių emocinių, elgesio sunkumų ir lyties bei amžiaus ryšiumi nagrinėti. Neklinikinių imčių tyrimai rodo, kad merginų emocinių sunkumų įverčiai yra aukštesni nei vaikinų (Hankin et al., 1998; Leadbeater et al., 1999). O štai vaikinai pasižymi aukštesniais elgesio sunkumų įverčiais nei merginos (Broberg et al., 2001; Overbeek et al., 2001). Reikia paminėti, kad ne visi tyrimai patvirtina požiūrį, jog patiriamų sunkumų pobūdis priklauso nuo lyties. Pavyzdžiui, P. Baron ir E. Joly (1988), S. L. Kaplan ir kt. (1984) nurodo, kad

vyresniųjų paauglių (tiek vaikinų, tiek merginų) emocinių sunkumų, ypač depresijos simptomų, išreikštumas nesiskiria. M. Rönnlund ir E. Karlsson (2006), tirdami elgesio sunkumus, lyčių skirtumų taip pat nenustatė. Be to, tęstinių tyrimų rezultatai rodo, kad paauglystėje elgesio sutrikimai / opozicinis elgesys, dėmesio trūkumas, nerimas bei užsisklendimas yra labai stabilūs skirtinguose matavimo etapuose (Fergusson and Horwood, 1993).

Manoma, kad 15–16 metų paaugliai pasiekia emocinių ir elgesio sunkumų aukščiausią tašką (Broberg et al., 2001; Walker et al., 2000). Tyrimai rodo, kad nuo jaunesniojo iki vidutinio paauglystės amžiaus emociniai ir elgesio sunkumai didėja, paskui iki jaunystės stabilizuojasi (Ferdinand and Verhulst, 1995; Ge et al., 2001; Hops et al., 1990). Pavyzdžiui, D. S. Elliott (1994) JAV atsitiktinės paauglių imties tęstiniame tyrime nustatė, kad vaikinų ir merginų polinkis į asocialų smurtinį elgesį nuo 12 iki 17 metų sustiprėja. O R. B. Cairns ir kt. (1989) nustatė, kad tiek berniukų, tiek mergaičių agresyvaus elgesio dažnumas nuo 4 iki 12 klasės nuolat mažėja. H. Z. Reinherz ir kt. (1993) tęstinis tyrimas parodė, kad depresijos simptomai išlieka stabilūs mažiausiai trejus vėlyvosios paauglystės metus. Panašius rezultatus gavo ir S. C. Bahls (2002) bei M. Kovacs (1992). Jie neaptiko reikšmingo paauglių depresijos ir amžiaus ryšio. Kiti mano, kad paauglystėje tiek vaikinams, tiek merginoms vidutiniškai padaugėja emocinių sunkumų, ypač depresijos simptomų (Overbeek et al., 2001; Saluja et al., 2004). B. J. Leadbeater ir kt. (1999) tyrimas parodė, kad nors elgesio sunkumai dažnesni vaikinams nei merginoms, tiek vienu, tiek kitu delinkventinis elgesys bėgant metams dažnėjo. Dar kiti tvirtina, kad elgesio sunkumai su amžiumi mažėja (Loeber and Keenan, 1994; Moffitt et al., 1996).

Lyčių ir amžiaus skirtumai pasirodė reikšmingi ne visuose tyrimuose, todėl negalima da-

ryti vienareikšmių išvadų apie emocinių ir elgesio sunkumų išreikštumo priklausomybę nuo lyties ir amžiaus. Tačiau pastebima tendencija, kad merginos turi aukštesnius emocinių sunkumų įverčius, o vaikinai – elgesio, ir kad su amžiumi šie sunkumai didėja.

Taigi šio darbo tikslas – nustatyti, ar kinta paauglių emocinių ir elgesio sunkumų įverčiai per trejus metus, kai paaugliai yra nuo 14 iki 16 metų. Daromos prielaidos, kad: 1) emociniai ir elgesio sunkumai yra teigiamai susiję tarpusavyje; 2) paauglių emocinių ir elgesio sunkumų įverčiai per trejus metus padidėja; 3) yra lyčių skirtumų: merginos pasižymi aukštesniais emocinių sunkumų įverčiais nei vaikinai, o vaikinai – aukštesniais elgesio sunkumų įverčiais nei merginos.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 317 paauglių (174 merginos ir 143 vaikinai). Šiame straipsnyje naudojami duomenys, surinkti 1996–2006 m., atliekant tyrimus Vilniaus ir Kauno gimnazijose bei vidurinėse mokyklose. Pirmojo tyrimo metu tiriamiesiems buvo 14, antrojo – 15, trečiojo – 16 metų.

Įvertinimo būdai

Paauglių emociniai ir elgesio sunkumai. Informacija apie paauglių emocinius ir elgesio sunkumus renkama naudojant Jaunuolių klausimyną (*YSR 11/18: Youth Self-Report*, Achenbach, 1991). Leidimas versti ir standartizuoti šį klausimyną duotas prof. dr. R. Žukauskienei metodikos autoriaus, prof. T. M. Achenbacho. Be to, R. Žukauskienė yra oficiali CBCL, YSR ir TRF metodikų platintoja Lietuvoje, taigi turi visas teises platinti ir taikyti minėtą metodiką.

YSR klausimynas yra skirtas rinkti informaciją standartizuota forma apie 11–18 metų as-

menų kompetenciją ir emocinius bei elgesio sunkumus ir remiasi paauglių savistata. Skiriamos aštuonios YSR 11/18 skalės: užsisklendimas, somatiniai skundai, nerimastingumas / depresiškumas, agresyvus elgesys, delinkventinis elgesys, mąstymo, socialiniai bei dėmesio sunkumai. YSR 11/18 sudaro 112 teiginių, leidžiančių įvertinti paauglių emocinius bei elgesio sunkumus. Kiekvienas jų vertinamas 3 balų skale: 0 – „netinka“, 1 – „kartais arba iš dalies tinka“, ir 2 – „labai arba dažniausiai tinka“ dabar arba per pastutinius šešis mėnesius. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymus į teiginius pagal agresyvaus elgesio (ar kurią kitą) skalę. Mes tyrime naudojame penkias skales: užsisklendimo, somatinių skundų, nerimastingumo / depresiškumo (emociniai sunkumai) bei agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio (elgesio sunkumai). Kitos trys YSR 11/18 skalės: mąstymo, socialiniai bei dėmesio sunkumai, nėra priskiriamos nei prie emocinių, nei prie elgesio sunkumų, todėl tyrime nebuvo panaudotos. Jaunimo klausimyno lietuviškos versijos visų tyrime naudotų skalių vidinis suderinamumas yra pakankamai geras: agresyvaus elgesio skalės Chronbacho $\alpha = 0,84$, delinkventinio elgesio skalės Chronbacho $\alpha = 0,81$, nerimastingumo / depresiškumo skalės Chronbacho $\alpha = 0,82$, somatinių skundų Chronbacho $\alpha = 0,78$.

Tyrimo eiga. 1996–1997 mokslo metais Vilniaus ir Kauno miestų bei rajonų mokyklose buvo pradėtas tęstinis vaikų bei paauglių emocinių ir elgesio sunkumų raidos tyrimas (projekto vadovė prof. dr. R. Žukauskienė). Siekiant išvengti kohortos efekto, kuris rodo matavimo klaidą, galinčią paveikti tyrimo rezultatus ir išvadas, 7–10 metų vaikai į tyrimą buvo įtraukiami skirtingais metais. Tyrimo dalyvių apklausa atliekama kiekvienais metais vasario–balandžio mėnesiais. Šiame straipsnyje naudojami tęstinio tyrimo duomenys, surinkti 1996–2006 metais, kai tiriamieji buvo 14, 15 ir 16 metų. Taigi tiriamų-

jų grupė buvo sudaryta iš įvairių kartų individų, o tas pats asmuo buvo apklaustas trejus metus iš eilės.

Tyrimo rezultatai

Gautiems duomenims apdoroti taikomi koreliacijos ir blokuotųjų duomenų dvifaktoriškos dispersinės analizės metodai. Koreliacijos tarp kintamųjų skaičiuotos pasitelkus Pearsono r koreliacijos koeficientą. Grupės buvo lyginamos naudojant *post-hoc* Bonferonio kriterijų. Pirmos analizės tikslai – nustatyti, ar yra nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo, agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio ryšių; nustatyti, ar emociniai ir elgesio sunkumai nesikeičia per trejus metus. Antrosios analizės tikslas – nustatyti, ar paauglių emocinių ir elgesio sunkumų pokyčiai susiję su lytimi ir amžiumi.

Nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo, agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio ryšiai ir kitimas bėgant laikui

Koreliacinė analizė atskleidė statistiškai reikšmingus teigiamus emocinių ir elgesio sunkumų bei amžiaus ryšius (1-a lentelė). Tai rodo, kad yra visų trijų amžiaus grupių paauglių nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo bei agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio įverčių sąsajų: kuo paauglys depresiškesnis, tuo labiau užsisklendęs, tuo daugiau turi somatinių skundų ir tuo labiau pasižymi agresyviu bei delinkventiniu elgesiu. Reikia paminėti, kad kiekvienos iš trijų amžiaus grupių delinkventinis elgesys yra labiau susijęs su agresyviu elgesiu nei su nerimastingumu / depresiškumu, somatiniais skundais bei užsisklendimu ($p < 0,05$). To ir reikėjo tikėtis, kadangi agresyvus ir delinkventinis elgesys yra priskiriami elgesio sunkumams.

Kadangi tyrimo dalyviai buvo apklausiami trejus metus iš eilės, analizavome, ar emociniai ir elgesio sunkumai yra stabilūs bėgant laikui. Manoma, kad atliekant pakartotinį testavimą, kai laiko tarpas yra daugiau kaip 12 mėn., pakankamai stipriu stabilumo koeficientu laikomas koreliacijos koeficientas, jei jis $\geq 0,50$ (McConaughly, 1993). Kaip rodo mūsų duomenų analizė, gautas statistiškai reikšmingas ryšys ($p < 0,01$) tarp visų skalių pirmo, antro ir trečio matavimų. Visi koreliacijos koeficientai, išskyrus užsisklendimo ir delinkventinio elgesio skalių, yra nuo 0,50 iki 0,62. Tai rodo gana stiprų pirmojo ir kitų dviejų testavimų ryšį, taip pat kiekvieno kintamojo vertinimų stabilumą bėgant laikui. Taigi 14 metų paaugliai, turintys aukštesnius nerimastingumo / depresiškumo įverčius, juos turi aukštesnius ir sulaukę 15, ir 16 metų. Ta pati tendencija išryškėjo ir analizuojant kitų kintamųjų: somatinių skundų bei agresyvaus elgesio, kitimą tiriamuoju laikotarpiu. Nustatyta, kad delinkventinio elgesio ryšys tarp pirmo ir trečio matavimų nėra pakankamai stiprus ($r = 0,44$), tačiau tarp pirmo ir antro bei tarp antro ir trečio matavimo ryšiai yra stiprūs (atitinkamai $r = 0,62$ ir $r = 0,53$). Užsisklendimo ryšys tarp trijų matavimų yra silpnas (atitinkamai $r = 0,39$, $r = 0,31$ ir $r = 0,34$), o tai rodo nepakankamą vertinimų bėgant laikui stabilumą.

Emocinių ir elgesio sunkumų palyginimas pagal paauglių lytį bei amžių

Toliau duomenys analizuojami taikant blokuotųjų duomenų dvifaktoriškos dispersinę analizę. Dispersinėje analizėje priklausomi kintamieji buvo nerimastingumas / depresiškumas, somatiniai skundai, užsisklendimas, agresyvus elgesys, delinkventinis elgesys. Nepriklausomi kintamieji buvo lytis (merginos, vaikinai) ir amžius

I lentelė. Nerimastingumo / depresiskumo, somatinių skundų, užsiklendimo, agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio ryšiai

Amžius (metai)	14 metų					15 metų					16 metų				
	Nerimastingumas / depresiskumas	Somatiniai skundai	Užsiklendimas	Agresyvus elgesys	Delinkventinis elgesys	Nerimastingumas / depresiskumas	Somatiniai skundai	Užsiklendimas	Agresyvus elgesys	Delinkventinis elgesys	Nerimastingumas / depresiskumas	Somatiniai skundai	Užsiklendimas	Agresyvus elgesys	Delinkventinis elgesys
14 m.	Nerimastingumas / depresiskumas	1,00													
	Somatiniai skundai	0,57**	1,00												
	Užsiklendimas	0,66**	0,45**	1,00											
	Agresija	0,51**	0,39**	0,40**	1,00										
	Delinkventinis elgesys	0,40**	0,40**	0,38**	0,65**	1,00									
15 m.	Nerimastingumas / depresiskumas	0,62**	0,46**	0,45**	0,38**	0,35**									
	Somatiniai skundai	0,38**	0,57**	0,33**	0,30**	0,29**	1,00								
	Užsiklendimas	0,32**	0,21**	0,39**	0,22**	0,22**	0,53**	1,00							
	Agresija	0,28**	0,24**	0,26**	0,52**	0,48**	0,49**	0,31**	1,00						
	Delinkventinis elgesys	0,18**	0,23**	0,27**	0,43**	0,62**	0,35**	0,27**	0,63**	1,00					
16 m.	Nerimastingumas / depresiskumas	0,50**	0,38**	0,33**	0,36**	0,29**	0,62**	0,43**	0,33**	0,19**	1,00				
	Somatiniai skundai	0,36**	0,51**	0,26**	0,30**	0,31**	0,39**	0,53**	0,16**	0,19**	0,61**	1,00			
	Užsiklendimas	0,34**	0,25**	0,31**	0,35**	0,22**	0,44**	0,31**	0,34**	0,12*	0,63**	0,40**	1,00		
	Agresija	0,22**	0,23**	0,19**	0,53**	0,36**	0,26**	0,33**	0,15**	0,57**	0,57**	0,44**	0,46**	1,00	
	Delinkventinis elgesys	0,11	0,21**	0,16**	0,39**	0,44**	0,14*	0,14**	0,08	0,45**	0,53**	0,35**	0,32**	0,60**	1,00

x* p < 0,05, ** p < 0,01

(14, 15, 16 metų). Dispersinės analizės rezultatai yra pateikiami 2-oje lentelėje.

Emociniai sunkumai. Dispersinė analizė (ANOVA) parodė, kad yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp lyčių pagal nerimastingumo / depresiškumo įverčių lygį ($F(1, 315) = 5,683$, $p < 0,05$), tai yra merginų nerimastingumo / depresiškumo simptomai yra labiau išreikšti ($M = 4,98$, $SD = 0,26$) nei vaikinų ($M = 4,06$, $SD = 0,29$). Taip pat aptikta statistiškai reikšminga amžiaus ir nerimastingumo / depresiškumo sąveika ($F(1, 315) = 6,356$, $p < 0,01$). Remiantis duomenų analize galima teigti, kad nerimastingumo / depresiškumo įverčiai su amžiumi mažėja (14 metų: $M = 4,88$, $SD = 0,24$; 15 metų: $M = 4,54$, $SD = 0,21$; 16 metų: $M = 4,13$,

$SD = 0,23$). Pagaliau, tarpusavio sąveika tarp kintamųjų lytis * amžius nerimastingumo / depresiškumo įverčiams yra statistiškai nereikšminga ($F(1, 315) = 0,285$, n. s.). Visų amžių grupių merginos patiria daugiau nerimastingumo / depresiškumo simptomų nei vaikinai ($p < 0,001$).

O štai merginų ir vaikinų užsisklendimo įverčiai statistiškai reikšmingai nesiskiria ($F(1, 315) = 1,383$, n. s.). Amžiaus efektas taip pat nebuvo aptiktas ($F(1, 315) = 0,664$, n. s.). Taigi užsisklendimo įverčiai didėjant tiriamųjų amžiui reikšmingai nekinta (14 metų: $M = 5,15$, $SD = 0,22$; 15 metų: $M = 5,36$, $SD = 0,23$; 16 metų: $M = 5,18$, $SD = 0,22$). Taip pat ir tarpusavio sąveika tarp kintamųjų lytis * amžius užsisklendimo įverčiams nėra statistiškai reikš-

2 lentelė. Paauglių emocijų ir elgesio sunkumų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai (skliausteliuose) pagal tiriamųjų lytį ir amžių

	14 metų		15 metų		16 metų		Merginos	Vaikinai
	Merginos	Vaikinai	Merginos	Vaikinai	Merginos	Vaikinai		
Nerimastingumas / depresiškumas	5,42 (0,32)	4,34 (0,36)	5,01 (0,29)	4,08 (0,32)	4,51 (0,31)	3,75 (0,34)	4,98 (0,26)	4,06 (0,29)
	4,88 (0,24)		4,54 (0,21)		4,13 (0,23)			
Somatiniai skundai	2,71 (0,18)	1,74 (0,20)	2,43 (0,17)	1,33 (0,18)	2,41 (0,18)	1,32 (0,20)	2,52 (0,14)	1,46 (0,16)
	2,23 (0,14)		1,88 (0,12)		1,86 (0,14)			
Užsisklendimas	4,39 (0,21)	4,27 (0,23)	4,25 (0,18)	4,04 (0,20)	4,47 (0,18)	4,06 (0,20)	4,37 (0,14)	4,12 (0,16)
	5,15 (0,22)		5,36 (0,23)		5,18 (0,22)			
Agresyvus elgesys	7,32 (0,35)	7,28 (0,38)	6,75 (0,34)	7,00 (0,38)	6,72 (0,35)	6,71 (0,38)	6,93 (0,29)	7,00 (0,32)
	7,30 (0,26)		6,88 (0,26)		6,72 (0,26)			
Delinkventinis elgesys	2,33 (0,17)	2,66 (0,18)	2,25 (0,17)	2,87 (0,19)	2,27 (0,17)	2,74 (0,18)	2,29 (0,14)	2,76 (0,15)
	2,50 (0,12)		2,56 (0,13)		2,51 (0,12)			

minga ($F(1, 315) = 0,442$, n. s.). Visų amžiaus grupių tiek merginos, tiek vaikinai turi panašius užsisklendimo įverčius.

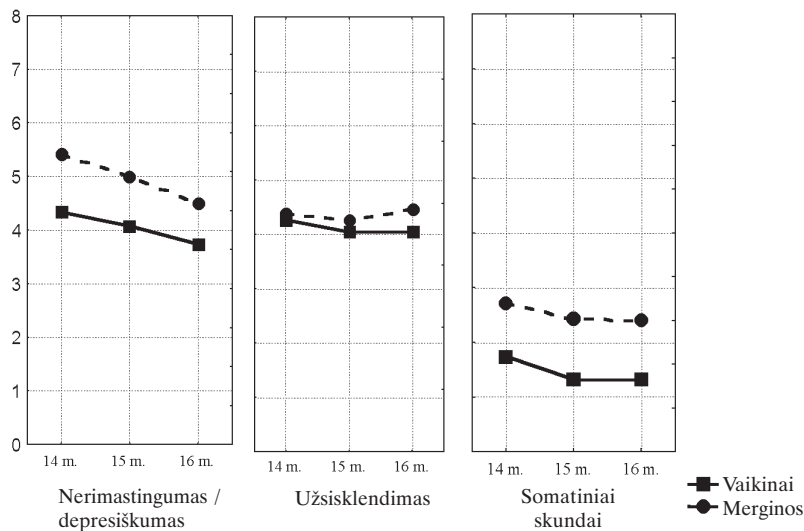
Merginos pasižymi didesniais somatinių skundų įverčiais ($M = 2,52$, $SD = 0,14$) nei vaikinai ($M = 1,46$, $SD = 0,16$) ir šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($F(1, 315) = 24,132$, $p < 0,001$). Taip pat nustatytas amžiaus efektas ($F(1, 315) = 5,016$, $p < 0,01$), parodantis, kad somatinių skundų įverčiai su amžiumi mažėja (14 metų: $M = 2,23$, $SD = 0,14$; 15 metų: $M = 1,88$, $SD = 0,12$; 16 metų: $M = 1,86$, $SD = 0,14$). Tarpusavio sąveika tarp kintamųjų lytis * amžius somatinių skundų įverčiams yra statistiškai nereikšminga ($F(1, 315) = 0,158$, n. s.). Visų amžiaus grupių merginos pateikia daugiau somatinių skundų nei vaikinai ($p < 0,001$).

1 pav. rodo, kad visų amžiaus grupių paaugliai (ir vaikinai, ir merginos) turi aukštesnius nerimastingumo / depresiškumo bei užsisklendimo nei somatinių skundų įverčius.

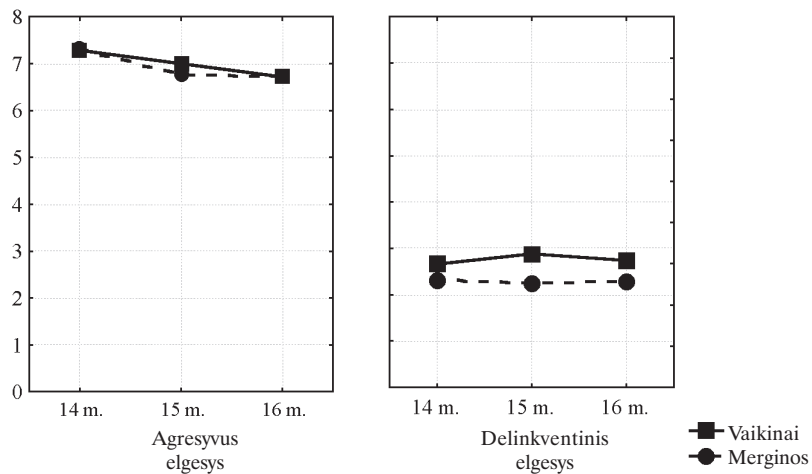
Elgesio sunkumai. Nagrinėjant agresyvų el-

gesį, statistiškai reikšmingų lyčių skirtumų nebuvo aptikta ($F(1, 315) = 0,024$, n. s.). Tačiau agresyvaus elgesio pokyčiai susiję su amžiumi ($F(1, 315) = 2,927$, $p = 0,05$). Tai rodo, kad agresyvus elgesys didėjant amžiui linkęs mažėti (14 metų: $M = 7,30$, $SD = 0,26$; 15 metų: $M = 6,88$, $SD = 0,26$; 16 metų: $M = 6,72$, $SD = 0,26$). Tarpusavio sąveika tarp kintamųjų lytis * amžius agresyvaus elgesio įverčiams yra statistiškai nereikšminga ($F(1, 315) = 0,201$, n. s.). Visų amžiaus grupių merginos ir vaikinai turi panašius agresyvaus elgesio įverčius.

Vaikinai pasižymi delinkventiškesniu elgesiu ($M = 2,76$, $SD = 0,15$) nei merginos ($M = 2,29$, $SD = 0,14$), ir šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($F(1, 315) = 5,232$, $p < 0,05$). 15 ir 16 metų vaikinai turi aukštesnius delinkventinio elgesio įverčius nei merginos (atitinkamai 15 metų: $M = 2,87$, $SD = 0,19$; $M = 2,25$, $SD = 0,17$; 16 metų: $M = 2,74$, $SD = 0,18$; $M = 2,27$, $SD = 0,17$), o 14 metų vaikinų ir merginų delinkventinio elgesio įverčiai statistiškai

1 pav. Merginų ir vaikinų emocinių sunkumų (nerimastingumo / depresiškumo, užsisklendimo ir somatinių skundų) vidurkiai

2 pav. Merginų ir vaikinų elgesio sunkumų (agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio) vidurkiai

reikšmingai nesiskiria ($M = 2,66$, $SD = 0,18$; $M = 2,33$, $SD = 0,17$). Tačiau amžiaus efektas nebuvo nustatytas ($F(1, 315) = 0,169$, n. s.). Tai rodo, kad delinkventinio elgesio įverčiai didėjant amžiui statistiškai reikšmingai nekinta (14 metų: $M = 2,50$, $SD = 0,12$; 15 metų: $M = 2,56$, $SD = 0,13$; 16 metų: $M = 2,51$, $SD = 0,12$). Tarpusavio sąveika tarp kintamųjų lytis * amžius delinkventinio elgesio įverčiams yra statistiškai nereikšminga ($F(1, 315) = 0,704$, n. s.). Visų amžiaus grupių vaikinai pasižymi delinkventiškesniu elgesiu nei merginos ($p < 0,001$).

2 pav. matyti, kad visų amžiaus grupių vaikinai ir merginos pasižymi aukštesniais agresyvaus, o ne delinkventinio elgesio įverčiais. 1 ir 2 pav. pastebima tendencija, kad merginos pasižymi aukštesniais emocinių, o vaikinai – elgesio sunkumų įverčiais. Tačiau rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingai skiriasi visų amžiaus grupių vaikinų ir merginų nerimastingumo / depresiškumo bei somatinių skundų įverčiai ir delinkventinio elgesio įverčiai 15 ir 16 metų amžiaus grupėse.

Rezultatų aptarimas

Nagrinėdamos kintamųjų ryšius nustatėme, kad paauglių emociniai bei elgesio sunkumai ir amžius yra teigiamai susiję. Tai patvirtina mūsų darytą pirmąją prielaidą. Taigi yra visų trijų amžiaus grupių (14, 15 ir 16 metų) paauglių nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo bei agresyvaus ir delinkventinio elgesio įverčių sąsajos: kuo paauglys depresiškesnis, tuo jis labiau užsisklendęs, tuo daugiau turi somatinių skundų ir tuo labiau pasižymi agresyviu bei delinkventiniu elgesiu. Tai sutampa su daugelio autorių gautais rezultatais (pvz., Bahls, 2002; Broberg et al., 2001; Kovacs, 1992). Taip pat nustatyta, kad kiekvienos iš trijų amžiaus grupių delinkventinis elgesys yra labiau susijęs su agresyviu elgesiu nei su nerimastingumu / depresiškumu, somatiniais skundais bei užsisklendimu. Taigi aptiktos sąsajos, ir tai natūralu, kadangi delinkventinis ir agresyvus elgesys yra priskiriami prie elgesio sunkumų.

Kaip rodo mūsų duomenų analizė, visi kore-

liacijos koeficientai, išskyrus užsisklendimo skales, yra nuo 0,44 iki 0,62. Vadinasi, tarp pirmojo ir dviejų pakartotinių testavimų yra gana stiprus ryšys, ir kiekvieno kintamojo vertinimai bėgant laikui yra stabilūs. Palyginimui galima pateikti kitų tyrėjų gautus rezultatus. Pavyzdžiui, R. L. Ferdinand ir F. C. Verhulst (1995) nustatė, kad ketverių metų (15–18 metų) nerimastingumo / depresiškumo ir delinkventinio elgesio stabilumas yra atitinkamai 0,43 ir 0,41. T. M. Achenbach ir C. T. Howell (1995) per trejų metų laikotarpį (16–19 metų) nustatė 0,53 ir 0,44 nerimastingumo / depresiškumo ir delinkventinio elgesio stabilumo koeficientą.

Blokuotųjų duomenų dvifaktorinė dispersinė analizė paneigė mūsų keltą prielaidą, kad paauglių emociniai ir elgesio sunkumai per trejus metus padidėja. Nustatyta, kad nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų ir agresyvaus elgesio įverčiai per trejus metus sumažėja, išskyrus užsisklendimą ir delinkventinį elgesį, kurie per tą laiką nekinta. Tai prieštarauja vieniems tyrimų rezultatams (pvz., Elliot, 1994; Hankin et al., 1998; Saluja et al., 2004), tačiau patvirtina kitus, kurie teigia, kad agresyvus elgesys didėjant amžiui mažėja (Cairns et al., 1989; Loeber and Keenan, 1994; Moffitt et al., 1996). Mūsų tyrimo išimtį sudarančius užsisklendimą ir delinkventinį elgesį galima sieti su kitų autorių moksliniais tyrimais. D. J. West ir D. P. Farrington (1977), J. Bachman ir kt. (1978) bei M. E. Wolfgang ir kt. (1987) tyrimų rezultatai rodo, kad delinkventinis elgesys yra stabilus bėgant laikui. Analogiškai L. Pihlakoski ir kt. (2006) tyrime nustatyta, kad tiek berniukų, tiek mergaičių užsisklendimas lieka stabilus nuo vaikystės iki paauglystės.

Tik iš dalies pasitvirtino hipotezė, kad merginos pasižymi aukštesniais emocinių sunkumų įverčiais nei vaikinai, o vaikinai – aukštesniais elgesio sunkumų įverčiais nei merginos; su amžiumi tiek vienu, tiek kitu šie sunkumai didėja.

Merginos pasižymi aukštesniais nerimastingumo / depresiškumo bei somatinių skundų įverčiais nei vaikinai. Tai patvirtina ir kitų autorių atliktų tyrimų rezultatai (pvz., Broberg et al., 2001; Hankin et al., 1998; Leadbeater et al., 1999). O štai vaikinai pasižymi aukštesniais delinkventinio elgesio įverčiais nei merginos. Tai sutampa su A. G. Broberg ir kt. (2001), G. Overbeek ir kt. (2001) gautais rezultatais. Priešingai negu buvo tikėtasi, užsisklendimo bei agresyvaus elgesio įverčiai pagal lytį nesiskiria. Tai galima susieti su P. Baron ir E. Joly (1988), S. L. Kaplan ir kt. (1984) bei M. Rönnlund ir E. Karlsson (2006) tyrimų, kuriais emocinių ir elgesio sunkumų skirtumų pagal lytį neaptikta, rezultatais.

Nustatyta, kad vaikinų ir merginų emocinių ir elgesio sunkumų įverčiai statistiškai reikšmingai nesiskiria per visus trejus metus. Tai prieštarauja vienu autorių gautiems rezultatams. Pavyzdžiui, kad mergaičių agresyvus elgesys nėra toks stabilus kaip berniukų ir ilgainiui gali silpnėti (Cairns et al., 1988). Tačiau mūsų gautus rezultatus galima susieti su D. J. Pepler ir kt. (1998) tyrimų rezultatų duomenimis, kurie rodo, kad merginų agresyvaus elgesio stabilumas gali būti toks pat didelis kaip ir vaikinų.

Kintamųjų lytis * amžius tarpusavio sąveika nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo, agresyvaus elgesio bei delinkventinio elgesio įverčiams yra statistiškai nereikšminga, tai yra nei merginoms, nei vaikams šie sunkumai su amžiumi nekinta. Visų amžiaus grupių merginos pasižymi didesniais nerimastingumo / depresiškumo ir somatinių skundų įverčiais nei vaikinai. O visų amžiaus grupių vaikinai pasižymi didesniais delinkventinio elgesio įverčiais nei merginos. Visų amžiaus grupių užsisklendimo ir agresyvaus elgesio įverčiai tiek merginų, tiek vaikinų statistiškai reikšmingai nesiskiria. Neatitikimus tarp tyrimų rezultatų, susijusių su depresijos simptomų kitimu bėgant metams, matyt, būtų galima

paaikinti skirtingomis imtimis. Jei paaugliai buvo tiriami nuo ankstyvosios iki vėlyvosios paauglystės tęstiniu ar skerspjūvio metodu, tai išvados buvo vienareikšmės – depresijos simptomai su amžiumi ryškėja. Jei tiriami tik vyresnieji paaugliai (15–18 metų), depresijos simptomų kitimas per 2–3 metus nėra užfiksuotas (Compas et al., 1997).

Tokius tyrimo rezultatus galima aiškinti trejopai. Pirma, mūsų tyrime dalyvavusių tiriamųjų amžius buvo nuo 14 iki 16 metų, t. y. imtį sudarė vyresni paaugliai. Taigi tiriamieji šio amžiaus tarpsnio yra visus trejus tyrimo metus. O autoriai, tvirtinantys, kad emociniai ir elgesio sunkumai su amžiumi didėja, remiasi duomenimis, surinktais kai tiriamieji buvo ne tik paaugliai, bet ir vaikai (pvz., Overbeek et al., 2001; Nagin and Tremblay, 2001). Vadinasi, jie savo tęstinius tyrimus pradėjo tiriamiesiems esant vaikystės amžiaus tarpsnio. Pavyzdžiui, jei tiriami tik vyresnieji paaugliai (15–18 metų), depresijos simptomų kitimas per 2–3 metus nėra užfiksuotas (Compas et al., 1997). Todėl vienareikšmiškai sakyti, kad mūsų gauti rezultatai prieštarauja kitų tyrėjų darbams, negalime. Norint geriau suprasti emocinių ir elgesio sunkumų kitimą bėgant laikui, reikėtų žinoti tiriamųjų nerimastingumo / depresiškumo, užsisklendimo, somatinių skundų, agresyvaus ir delinkventinio elgesio įverčius vaikystėje, pavyzdžiui, pradinėse klasėse. Iš apžvelgtos literatūros galime daryti prielaidą, kad būtent nuo vaikystės iki paauglystės pabaigos labiausiai išryškėja emocinių ir elgesio sunkumų kitimas (Moffitt et al., 1996).

Antra, mūsų imtis nebuvo pakankamai didelė ($n = 317$). O štai B. J. Leadbeater ir kt. (1999) tęstinio tyrimo imtį sudarė iš 460 tiriamųjų, D. S. Nagin ir R. E. Tremblay (2001) – 1161 tiriamasis, G. Overbeek ir kt. (2001) – 1302 tiriamieji. Galime manyti, kad jei imtis būtų didesnė, tai galbūt galėtų pasikeisti ir kai kurie tyrimo rezultatai.

Trečia, informaciją apie save pateikė patys tiriamieji. Nors 14–16 metų paaugliai jau patys pajėgūs suteikti objektyvią informaciją apie save ir tiriant buvo laikomasi požiūrio, kad „paaugliai suteikia ypač svarbios informacijos apie savo elgesį ir patiriamus sunkumus, kurių didesnė dalis lieka tėvų nepastebėta“ (Žukauskienė et al., 2004), tačiau vis dėlto pravartu būtų surinkti informaciją ir iš kitų šaltinių. Taigi į būsimus tyrimus tikslinga įtraukti tėvų (CBCL 4/18) bei mokytojų (TRF 11/18) pateiktą informaciją apie paauglių emocinius ir elgesio sunkumus. Atsakymų, surinktų iš kelių šaltinių, analizė gali būti objektyvesnė ir suteikti daugiau vertingos informacijos.

Taip pat pravartu būtų nagrinėti emocinių ir elgesio sunkumų trajektorijas, t. y. suskirstyti tiriamuosius grupėmis pagal kintamųjų (nerimastingumas / depresiškumas, somatiniai skundai, užsisklendimas, agresyvus elgesys ir delinkventinis elgesys) išreikštumo laipsnį (mažas, vidutinis ir didelis) ir stebėti, kaip jis kinta per tam tikrą laikotarpį. Tam reikėtų sudaryti imtį iš didesnio tiriamųjų skaičiaus.

Išvados

1. Paauglių emociniai ir elgesio sunkumai yra tarpusavyje susiję. Yra visų trijų amžiaus grupių paauglių nerimastingumo / depresiškumo, somatinių skundų, užsisklendimo bei agresyvaus elgesio ir delinkventinio elgesio įverčių sąsajos: kuo paauglys yra depresiškesnis, tuo labiau užsisklendęs, tuo daugiau turi somatinių skundų ir tuo labiau pasižymi agresyviu bei delinkventiniu elgesiu.

2. Yra stiprus ryšys tarp pirmojo ir kitų dviejų pakartotinių testavimų rezultatų, rodantis kai kurių elgesio ir emocinių sunkumų stabilumą bėgant laikui, t. y. 14 metų paaugliai, turintys aukštesnius nerimastingumo / depresiškumo įverčius, juos turi aukštesnius ir sulaukę 15, ir

16 metų. Ta pati tendencija išryškėjo ir analizuojant somatinių skundų bei agresyvaus elgesio pokyčius. O štai delinkventinio elgesio ir užsisklendimo įverčiai mažiau stabilūs.

3. Visų amžiaus grupių merginos pasižymi aukštesniais nerimastingumo / depresiškumo bei

somatinių skundų įverčiais nei vaikinai. Visų amžiaus grupių vaikinai pasižymi aukštesniais delinkventinio elgesio įverčiais nei merginos. Visų amžiaus grupių merginų ir vaikinų užsisklendimo bei agresyvaus elgesio įverčiai statistškai reikšmingai nesiskiria.

LITERATŪRA

Achenbach T. M. Manual for the Child Behavior Checklist 4–18 and 1991 Profile. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry, 1991. P. 60–66.

Achenbach T. M., Howell C. T. Are American children's problems getting worse? A 13-year comparison // *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 1993, vol. 32, p. 1145–1154.

Achenbach T. M., Howell C. T. Six-year predictors of problems in a national sample of children and youth // *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 1995, vol. 34 (3), p. 336–347.

Bachman J., O'Malley P., Johnston J. Youth in transition. Volume VI: Adolescence to adulthood-change and stability in the lives of young men. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1978.

Bahls S. C. Epidemiology of depressive symptoms in adolescents of a public school in Curitiba, Brazil // *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 2002, vol. 24 (2), p. 63–67.

Baron P., Joly E. Sex differences in the expression of depression in adolescents // *Sex Roles*. 1988, vol. 18 (1/2), p. 1–7.

Broberg A. G., Ekeröth K., Gustafsson P. A., Hansson K., Hägglöf B., Ivarsson T. Self-reported competencies and problems among Swedish adolescents: A normative study of the YSR // *European Child and Adolescent Psychiatry*. 2001, vol. 10, p. 186–193.

Cairns R. B., Cairns B. D., Neckerman H. J., Gest S. D., Gariépy J.-L. Social networks and aggressive behavior: Peer support or peer rejection? // *Developmental Psychology*. 1988, vol. 24 (6), p. 815–823.

Cairns R. B., Cairns B. D., Neckerman H. J., Ferguson L. L., Gariépy J.-L. Growth and aggression: 1. Childhood to early adolescence // *Developmental Psychology*. 1989, vol. 25, p. 320–330.

Compas B., Oppedisano G., Hammen C., Connor J. K., Gerhardt C. A., Hinden B. R., Achenbach T. M. Gender

differences in depressive symptoms in adolescence: Comparison of national samples of clinically referred and nonreferred youth // *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1997, vol. 65, p. 617–626.

Elliott D. S. Serious violent offenders: Onset, developmental course and termination: The American Society of Criminology 1993 Presidential Address // *Criminology*. 1994, vol. 32, p. 1–21.

Ferdinand R. L., Verhulst F. C. Continuity and change of self-reported problem behaviors from adolescence into young adulthood // *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 1995, vol. 34 (5), p. 680–690.

Fergusson D. M., Horwood L. J. The structure, stability and correlations of the trait components of conduct disorder, attention deficit and anxiety / withdrawal reports // *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*. 1993, vol. 34 (5), p. 749–766.

Ge X., Conger R. D., Elder G. H. Jr. Pubertal transition, stressful life events, and the emergence of gender differences in adolescent depressive symptoms // *Developmental Psychology*. 2001, vol. 37 (3), p. 404–417.

Hankin B. L., Abramson L. Y., Moffitt T. E., Silva P. A., McGee R., Angell K. E. Development of depression from preadolescence to young adulthood: Emerging gender differences in a 10-year longitudinal study // *Journal of Abnormal Psychology*. 1998, vol. 107 (1), p. 128–140.

Hops H., Lewinsohn P. M., Andrews J. A., Roberts R. E. Psychosocial correlates of depressive symptomatology among high school students // *Journal of Clinical Child Psychology*. 1990, vol. 19 (3), p. 211–220.

Kaplan S. L., Hong G. K., Weinhold C. Epidemiology of depressive symptomatology in adolescents // *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*. 1984, vol. 23, p. 91–98.

Kovacs M. The Children's Depression Inventory: A self-rated depression scale for school – aged young-

- ters. Pittsburg, PA: University of Pittsburg School of Medicine, 1992.
- Leadbeater B. J., Kupermine G. P., Hertzog Ch. A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems // *Developmental Psychology*. 1999, vol. 35 (5), p. 1268–1282.
- Loeber R., Keenan K. Interaction between conduct disorder and its comorbid conditions: Effects of age and gender // *Clinical Psychology Review*. 1994, vol. 14, p. 497–523.
- McConaughy S. H. Responses to commentaries on advances in empirically based assessment // *School Psychology Review*. 1993, vol. 22, p. 334–345.
- Moffitt T. E., Caspi A., Dickson N. Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years // *Development and Psychopathology*. 1996, vol. 8 (2), p. 399–424.
- Nagin D. S., Tremblay R. E. Analyzing developmental trajectories of distinct but related behaviors: A group-based method // *Psychological Methods*. 2001, vol. 6 (1), p. 18–34.
- Overbeek G., Vollebergh W., Meeus W., Engels R., Luijckers E. Course, co-occurrence, and longitudinal associations of emotional disturbance and delinquency from adolescence to young adulthood: A six-year three-wave study // *Journal of Youth and Adolescence*. 2001, vol. 30 (4), p. 401–427.
- Pepler D. J., Craig W. M., Roberts W. L. Observation of aggressive and nonaggressive children on the school playground // *Merrill-Palmer Quarterly*. 1998, vol. 44 (1), p. 55–76.
- Pihlakoski L., Sourander A., Aromaa M., Rautava P., Helenius H., Sillanpää M. The continuity of psychopathology from early childhood to preadolescence. A prospective: Cohort study of 3–12-year-old children // *European Child and Adolescent Psychiatry*. 2006, vol. 15, p. 409–417.
- Reinherz H. Z., Giaconia R. M., Pakiz B., Silverman A. B., Frost A. K., Lefkowitz E. S. Psychosocial risks for major depression in late adolescence: A longitudinal community study // *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 1993, vol. 32, p. 1155–1163.
- Ribakovienė V. Bandžiusių žudytis paauglių internalūs ir eksternalūs sunkumai // *Medicina*. 2002, t. 38 (4), p. 398–404.
- Rönnlund M., Karlsson E. The relation between dimensions of attachment and internalizing or externalizing problems during adolescence // *The Journal of Genetic Psychology*. 2006, vol. 167 (1), p. 47–63.
- Saluja G., Iachan R., Scheidt P. C., Overpeck M. D., Sun W., Giedd J. N. Prevalence of and risk factors for depressive symptoms among young adolescents // *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*. 2004, vol. 158, p. 760–765.
- Sondaitė J., Žukauskienė R. Paauglių socialinės strategijos ir emocinės bei elgesio problemos // *Psichologija*. 2004, t. 29, p. 106–114.
- Walker H. M., Nishioka V. M., Zeller R., Severson H., Teil E. S. Causal factors and potential solutions for the persistent underidentification of students having emotional or behavioral disorders in the context of schooling // *Assessment for Effective Intervention*. 2000, vol. 26 (1), p. 29–39.
- West D. J., Farrington D. P. *The delinquent way of ufe*. London: Heinemann, 1977.
- Wiesner M., Kim H. K. Co-occurring delinquency and depressive symptoms of adolescent boys and girls: A dual trajectory modeling approach // *Developmental Psychology*. 2006, vol. 42 (6), p. 1220–1235.
- Wolfgang M. E., Thornberry T. P., Figlio R. *From boy to man: From delinquency to crime*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Žukauskienė R., Pilkauskaitė-Valickienė R., Malinauskienė O., Kratavičienė R. Evaluating behavioral and emotional problems with the CBCL and YSR scales: crossinformant and longitudinal associations // *Medicina*. 2004, t. 40 (2), p. 169–177.

THE COHERENCE OF ADOLESCENT'S EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS AND CHANGES OVER THREE YEARS: AGE AND GENDER DIFFERENCES

Oksana Malinauskienė, Rita Žukauskienė

Summary

Adolescent emotional and behavioral problems probably eventuate through a variety of developmental pathways and exposure to several risk factors. Several salient influences and concomitants associated with an increased risk of adolescent emotional and behavioral problems have been previously documented, including being female or male, low parental support, and substance use. The research focuses on adolescence as an important developmental period for understanding its emotional and behavioral problems and their correlations.

To date, there have been few longitudinal studies on the possible structural relationships among emotional and behavioral problems in adolescent samples. The purpose of the present study was to gain a more comprehensive understanding of the longitudinal relationships among these factors and to demonstrate how they differ by sex. This study expands upon previous studies and upon the current body of literature by utilizing a longitudinal design and considering the stability and change of emotional and behavioral problems during adolescence. The longitudinal analyses contribute through clarifying ambiguities in previous findings about concurrent relations and longitudinal trends of emotional and behavioral problems. Finally, this investigation focused on a community sample, to enable a better generalization of the results to other community samples of troubled youth.

Using a longitudinal sample, this study aims to analyze (1) how emotional and behavioral problems are associated with each other in adolescence, in different age groups, (2) how emotional and behavioral problems change over a three-year period, and (3) how these developmental tendencies are related to child's gender.

The sample consisted of 317 adolescents: 174 girls (55%) and 143 boys (45%). Emotional and behavioral problems were assessed at ages 14, 15 and 16 by the Youth Self Report (YSR) completed by the children.

The study found that emotional and behavioral problems are associated: in all age groups, a coherence among anxiety / depression, somatic complaints, withdrawal, aggression and delinquency was apparent. Evidence suggests that emotional and behavioral problems, except withdrawal and delinquency, are relatively stable, however, the intensity of problems changes over time. Gender differences were apparent: in all age groups, girls scored higher than boys on anxiety / depression and somatic complaints, while boys scored higher than girls on the delinquency scale. The interactions between gender*age for anxiety / depression, somatic complaints, withdrawal, aggression and delinquency were not significant, implying that for both boys and girls these problems over a three-year period remained on the same level.

Key words: adolescence, emotional and behavioral problem, 45R.

Copyright of *Psichologija / Psychology* is the property of Vilnius University and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.